

I N H O U D

PROLOOG

De eerste kraai 11

I

Een omgekeerd faustiaans contract 29

II

‘Manuscripten verbranden niet’ 111

III

Jaar Een 157

IV

Een hoge prijs 249

V

‘Been down so long it looks like up to me’ 311

VI

Waarom het onmogelijk is de pampa’s te fotograferen 373

VII

Een vracht mest 457

VIII

De heren Ochtend en Middag 531

IX

Zijn millennium-illusie 621

X

In het Halcyon Hotel 673

Dankbetuiging 697

Verantwoording van de vertalers 699

PROLOOG

DE EERSTE KRAAI

Achteraf, toen de wereld om hem heen explodeerde en het klimrek op de speelplaats vol zat met doodsvogels, was hij boos op zichzelf dat hij niet meer wist hoe ze heette, de BBC-verslaggeefster die hem had verteld dat zijn oude leven voorbij was en zich een nieuw, duisterder bestaan aandiende. Ze had hem thuis op zijn privénummer gebeld zonder uit te leggen hoe ze aan dat nummer was gekomen. ‘Hoe voelt het om te weten dat u zojuist ter dood bent veroordeeld door ayatollah Khomeini?’ vroeg ze. Het was een zonnige dinsdag in Londen, maar de vraag sloot het licht buiten. Dit is wat hij zei, zonder precies te weten wat hij zei: ‘Het is geen prettig gevoel.’ Dit is wat hij dacht: Ik ben ten dode opgeschreven. Hij vroeg zich af hoeveel dagen hij nog te leven had en bedacht dat het antwoord waarschijnlijk een getal onder de tien was. Hij legde de telefoon neer en rende van zijn werkkamer, boven in het smalle huis in Islington waar hij woonde, de trap af. De ramen in de woonkamer hadden houten luiken die hij, in een absurde reactie, dichtdeed en vergrendelde. Daarna draaide hij de voordeur op het nachtslot.

Het was Valentijnsdag, maar het ging niet goed tussen hem en zijn vrouw, de Amerikaanse schrijfster Marianne Wiggins. Zes dagen eerder had ze hem verteld dat ze niet gelukkig was in het huwelijk, dat ze ‘zich niet meer prettig voelde in zijn gezelschap’, al waren ze net iets meer dan een jaar getrouwd, en ook hij wist al dat het een vergissing was geweest. Nu stond ze te kijken hoe hij zenuwachtig door het huis rende, gordijnen dichttrok en raamgrendels controleerde, zijn lichaam opgeladen door het nieuws, alsof er een elektrische stroom doorheen ging, en moest hij haar uitleggen wat er aan de hand was. Ze reageerde goed en begon onmiddellijk met hem te overleggen wat hun te doen stond. Ze gebruikte het woord ‘wij’. Dat was moedig.

Er kwam een auto voorrijden die door CBS-televisie was gestuurd. Hij had een afspraak in de studio’s van de Amerikaanse zender in Bowater House, Knightsbridge, om live, via de satelliet, in het ochtendprogramma te verschijnen. ‘Ik moet gaan,’ zei hij. ‘Het is live-televisie.’

Ik kan het niet laten afweten.’ Later die ochtend zou de herdenkingsdienst voor zijn vriend Bruce Chatwin worden gehouden in de orthodoxe kerk aan Moscow Road in Bayswater. Nog geen twee jaar eerder had hij zijn veertigste verjaardag gevierd in Homer End, het huis van Bruce in Oxfordshire. Nu was Bruce gestorven aan aids en had de dood ook aan zijn deur geklopt. ‘Hoe moet het met de herdenkingsdienst?’ vroeg zijn vrouw. Hij had geen antwoord voor haar. Hij deed de voordeur open, ging naar buiten, stapte in de auto en werd weggereden, en hij wist het toen nog niet, en het moment waarop hij zijn huis verliet voelde dan ook niet uitzonderlijk beladen, maar hij zou het huis dat vijf jaar lang zijn thuis was geweest niet meer terugzien, tot drie jaar later, toen het al niet meer van hem was.

De kinderen in het klaslokaal in Bodega Bay, Californië, zingen een droevig onzinliedje. *She combed her hair but once a year, ristle-te, rostle-te, mo, mo, mo.* Buiten de school staat een koude wind. Uit de hemel komt een eenzame kraai aanvliegen die neerstrijkt op het klimrek op het schoolplein. Het liedje dat de kinderen zingen heeft een steeds terugkerend refrein. Het begint, maar eindigt niet. Het gaat almaar rond. *With every stroke she shed a tear, ristle-te, rostle-te, hey-bombosity, knicketyknackety, retroquo-quality, willoby-wallaby, mo, mo, mo.* Er zitten vier kraaien op het klimrek, en dan komt er een vijfde aan. In de school zingen de kinderen. Nu zitten er honderden kraaien op het klimrek en de hemel is gevuld met nog eens duizenden kraaien, als een plaag uit Egypte. Er is een lied begonnen dat geen einde heeft.

Als de eerste kraai op het klimrek neerstrijkt, is hij persoonlijk, bijzonder, specifiek. Het is niet nodig om een algemene theorie, een bredere betekenis aan zijn aanwezigheid te verbinden. Later, als de plaag begonnen is, ligt het voor de hand om de eerste kraai als kwartiermaker te zien. Maar als hij op het klimrek landt, is hij alleen nog maar een vogel.

De volgende jaren droomt hij over deze scène, en hij begrijpt dat zijn geschiedenis een soort proloog is: het verhaal van het moment waarop de eerste kraai neerstrijkt. Als het begint, gaat het alleen over hem; het is persoonlijk, bijzonder, specifiek. Niemand is geneigd om er conclusies aan te verbinden. Het zal meer dan tien jaar duren voordat het ver-

haal zo groot wordt dat het de hemel vult, als de aartsengel Gabriël aan de horizon, als twee vliegtuigen die hoge gebouwen binnenvliegen, als de plaag van moordzuchtige vogels in de geweldige film van Alfred Hitchcock.

In het kantoor van CBS was hij het nieuws van de dag. Mensen in de redactiekamer en op verschillende beeldschermen gebruikten al het woord dat binnenkort als een molensteen om zijn nek zou worden gehangen. Ze gebruikten het woord alsof het een synoniem was voor 'doodvonnis' en hij wilde pedant protesteren dat dat niet was wat het woord betekende. Maar vanaf deze dag zou het dat betekenen voor de meeste mensen in de wereld. En voor hem.

Fatwa.

'Ik verkondig de trotse moslimbevolking van de gehele wereld dat de schrijver van het Duivelsverzenboek, dat zich tegen de islam, de Profeet en de Koran keert, en al degenen die betrokken waren bij de publicatie en zich bewust waren van de inhoud, ter dood zijn veroordeeld. Ik vraag alle moslims hen terecht te stellen wanneer ze hen vinden.' Iemand gaf hem een uitdraai van de tekst toen hij naar de studio werd gebracht voor zijn interview. Zijn oude zelf wilde weer protesteren, deze keer tegen het woord 'veroordeeld'. Dit was geen veroordeling door een rechtbank die hij erkende, of die enige jurisdictie over hem had. Het was het edict van een wrede, stervende oude man. Maar hij wist ook dat de gewoonten van zijn oude zelf geen nut meer hadden. Hij was nu een nieuwe zelf. Hij was de man in het oog van de storm, niet langer de 'Salman' die zijn vrienden kenden, maar 'Rushdie', de schrijver van *Duivelsverzen*, een titel die subtiel vervormd was door het weglaten van het woordje 'de'. *De duivelsverzen* was een roman. *Duivelsverzen* waren verzen die duivels waren, en hij was hun duivelse schrijver, 'Satan Rushdy', het gehoornde schepsel op de borden die demonstranten door de straten van een ver land meedroegen, de gehangene met zijn uitpuilende rode tong op de grove karikaturen die ze vertoonden. HANG SATAN RUSHDY. Wat was het makkelijk het verleden van een man te wissen en een nieuwe versie van hem te construeren, een verpletterende versie, waar niet tegen op te boksen viel.

Koning Karel I ontkende de wettigheid van het oordeel dat over hem

was uitgesproken. Maar dat weerhield Cromwell er niet van hem te laten onthoofden.

Hij was geen koning. Hij was de schrijver van een boek.

Hij keek naar de journalisten die naar hem keken en vroeg zich af of dit was hoe er gekeken werd naar mensen die naar de galg of de elektrische stoel of de guillotine werden geleid. Een buitenlandse correspondent kwam vriendelijk naar hem toe. Hij vroeg de man wat hij moest denken van Khomeini's woorden. Hoe serieus moest hij ze nemen? Was het alleen bloemrijke retoriek of iets wat echt gevaarlijk was?

'O, ik zou me niet al te veel zorgen maken,' zei de journalist. 'Khomeini veroordeelt de president van de Verenigde Staten elke vrijdagmiddag ter dood.'

Tijdens de uitzending, toen hem gevraagd werd naar zijn reactie op de bedreiging, zei hij: 'Ik wou dat ik een kritischer boek had geschreven.' Hij was er trots op, toen en nog steeds, dat hij dit had gezegd. Het was de waarheid. Hij had niet het gevoel dat dit boek bijzonder kritisch was over de islam, maar, zoals hij die ochtend op de Amerikaanse televisie zei, een godsdienst met leiders die zich zo gedroegen, kon wel wat kritiek gebruiken.

Toen het interview afgelopen was, kreeg hij te horen dat zijn vrouw had gebeld. Hij belde naar huis. 'Kom niet hierheen,' zei ze, 'er staan tweehonderd journalisten op de stoep.'

'Ik ga wel naar mijn agent,' zei hij. 'Pak een koffer in, dan zie ik je daar.'

Zijn literair agent, Wylie, Aitken & Stone, hield kantoor in een witgepleisterd huis aan Fernshaw Road in Chelsea. Er bivakkeerden geen journalisten buiten – kennelijk had de wereldpers niet verwacht dat hij op zo'n dag naar zijn agent zou gaan – maar toen hij binnenliep, rinkelde elke telefoon in het gebouw en elk telefoontje ging over hem. Gillon Aitken, zijn Britse agent, wierp hem een verbaasde blik toe. Hij was aan de telefoon met het Brits-Indiase parlementslid voor Oost-Leicester, Keith Vaz. Hij hield zijn hand over de hoorn en fluisterde: 'Wil je deze man spreken?'

Vaz zei tijdens dat gesprek dat wat er gebeurd was 'ontstellend, absoluut ontstellend' was en zegde 'volledige steun' toe. Een paar weken

later was hij een van de belangrijkste sprekers tijdens een demonstratie tegen *De duivelsverzen*, die werd bijgewoond door meer dan drieduizend moslims, en beschreef hij die gebeurtenis als 'een belangrijke dag in de geschiedenis van de islam en Groot-Brittannië'.

Hij merkte dat hij niet vooruit kon denken, dat hij geen idee had welke vorm zijn leven nu moest aannemen, hoe hij plannen moest maken. Hij kon zich alleen concentreren op het hier en nu, en het hier en nu was de herdenkingsdienst voor Bruce Chatwin. 'My dear,' zei Gillon, 'vind je dat je moet gaan?' Hij had al een besluit genomen. Bruce was een goede vriend geweest. 'Fuck it,' zei hij, 'laten we gaan.'

Marianne kwam aan, met een wat opgejaagde blik in haar ogen, geschrokken door de aanval van fotografen toen ze het huis aan St Peter's Street 41 uit kwam. De volgende dag zou die blik op de voorpagina van elke krant in het land staan. Een van de kranten gaf die blik een naam, met enorme letters: HET GEZICHT VAN DE ANGST. Ze zei niet veel. Ze zeiden allebei niet veel. Ze stapten in hun auto, een zwarte Saab, en hij reed door het park naar Bayswater. Gillon Aitkin reed mee; hij vouwde met een bezorgd gezicht zijn lange, lome lijf op de achterbank.

Salmans moeder en jongste zusje woonden in Karachi. Wat zou er met hen gebeuren? Zijn middelste zuster, die al een tijd van de familie was vervreemd, woonde in Berkeley, Californië. Zou ze daar veilig zijn? Zijn oudste zuster Sameen, met wie hij nog geen jaar scheelde, woonde met haar gezin in Noord-Londen, in Wembley, niet ver van het grote stadion. Wat moest er gedaan worden om hen te beschermen? Zijn zoon Zafar, pas negen jaar en acht maanden oud, woonde bij zijn moeder Clarissa op Burma Road 60, een zijstraat van Green Lanes, in de buurt van Clissold Park. Op dat moment leek Zafars tiende verjaardag heel ver weg. 'Papa,' had Zafar gevraagd, 'waarom schrijf je geen boeken die ik kan lezen?' Het deed hem denken aan een regel uit 'St Judy's Comet', een song die Paul Simon als slaapliedje voor zijn zoontje had geschreven. *If I can't sing my boy to sleep, well, it makes your famous daddy look so dumb.* 'Goede vraag,' had hij geantwoord. 'Laat me het boek waar ik nu aan bezig ben afmaken, daarna schrijf ik er een voor jou. Afgesproken?' 'Afgesproken.' Hij had het boek afgemaakt en het was uitgegeven en nu zou hij misschien geen tijd hebben om er nog

een te schrijven. Je mag nooit een belofte verbreken die je aan een kind hebt gedaan, dacht hij, en toen voegde zijn tollende geest er de idiote aanvulling aan toe: maar is de dood van de schrijver een geldig excuus?

Zijn geest draaide op moord.

Toen hij vijf jaar geleden met Bruce Chatwin door het ‘rode centrum’ van Australië had gereisd, had hij in Alice Springs een aantekening gemaakt van een graffito die luidde: SURRENDER, WHITE MAN, YOUR TOWN IS SURROUNDED, en had hij zich moeizaam Ayers Rock op gehesen terwijl Bruce, die trots vertelde dat hij niet lang geleden helemaal tot aan het basiskamp van de Mount Everest was gekomen, voor hem uit huppelde alsof hij een flauwe helling op wandelde, en had hij geluisterd naar verhalen van de plaatselijke bevolking over de ‘dingobaby’-zaak, en gelogeed in het van vlooien vergeven Inland Motel, waar een jaar eerder Douglas Crabbe, een zesendertigjarige vrachtwagenchauffeur die niets meer te drinken kreeg omdat hij al te dronken was, zijn vrachtwagen in volle vaart de bar in reed, waarbij vijf mensen om het leven kwamen.

Crabbe moest voorkomen in een rechtszaal in Alice Springs en ze waren daar gaan luisteren. De chauffeur was keurig gekleed, hield zijn ogen neergeslagen en sprak met een zachte, vlakke stem. Hij benadrukte dat hij niet iemand was die zoiets gedaan kon hebben, en toen hem werd gevraagd waarom niet, antwoordde hij dat hij al jaren op die vrachtwagen reed en ‘ervoor zorgde alsof het mijn eigen [hier viel een korte stilte, en het onuitgesproken woord in de stilte zou ‘kind’ zijn geweest] wagen was’, en dat een truck slopen voor hem tegennatuurlijk zou zijn. De leden van de jury verstijfden zichtbaar toen ze dit hoorden, en het was duidelijk dat zijn zaak verloren was. ‘Maar natuurlijk vertelt hij absoluut de waarheid,’ fluisterde Bruce.

In de geest van één moordenaar stonden vrachtwagens hoger aangeschreven dan mensen. Vijf jaar later waren er misschien mensen op weg om een schrijver te executeren vanwege zijn godslasterende woorden, en was het geloof, of een bepaalde interpretatie van het geloof, de vrachtwagen waarvan ze meer hielden dan van een mensenleven. Dit was niet zijn eerste godslastering, bracht hij zichzelf in herinnering.

Zijn beklimming van Ayers Rock met Bruce zou nu ook verboden zijn. De rots, die weer eigendom was van de aboriginals en zijn oude naam Uluru had teruggekregen, was heilige grond en klimmers werden niet langer toegelaten.

Op de terugvlucht van zijn Australische reis in 1984 begon hij te zien hoe hij *De duivelsverzen* moest schrijven.

De dienst in de Grieks-orthodoxe kathedraal Saint Sophia van het aartsbisdom Thyateria en Groot-Brittannië, die 110 jaar geleden was gebouwd en weelderig gedecoreerd om op een grote kathedraal van het oude Byzantium te lijken, was heel imposant en mysterieus Grieks. De rituelen waren bloemrijk Byzantijns. Blablabla Bruce Chatwin, psalmodieerden de priesters, bla bla Chatwin, blabla. Ze stonden op, ze gingen zitten, ze knielden, ze stonden op en gingen weer zitten. De lucht was vervuld van de stank van heilige rook. Hij herinnerde zich hoe zijn vader hem als kind in Bombay had meegenomen om te bidden op het Suikerfeest. Daar op de Idgah, het bidveld, was het een en al Arabisch, een hoop gebons met voorhoofden en opstaan met je handpalmen open voor je als een boek, en veel gemompel van onbekende woorden in een taal die hij niet sprak. ‘Doe gewoon wat ik doe,’ zei zijn vader. Ze waren geen religieus gezin en gingen zelden naar dit soort ceremonies. Hij had nooit de gebeden of hun betekenis geleerd. Van tijd tot tijd een nagebootst gebed en een gemompeld opdreunen, verder kwam hij niet. De betekenisloze ceremonie in de kerk aan Moscow Road voelde dan ook vertrouwd. Marianne en hij zaten naast Martin Amis en zijn vrouw Antonia Phillips. ‘We maakten ons zorgen om je,’ zei Martin toen hij hem omhelsde. ‘Ik maak me ook zorgen om me,’ antwoordde hij. Bla Chatwin bla Bruce bla. De schrijver Paul Theroux zat in de bank achter hem. ‘Ik neem aan dat we hier volgende week voor jou zijn, Salman,’ zei hij.

Er stonden een paar fotografen buiten op de stoep toen hij aankwam. Schrijvers trokken over het algemeen geen meute paparazzi. Maar tijdens de dienst begonnen er journalisten de kerk binnen te komen. De ene onbegrijpelijke godsdienst trad op als gastheer voor een nieuwsfeit dat ontstaan was door de onbegrijpelijk gewelddadige aanval van een andere godsdienst. Een van de ergste aspecten van wat er gebeurde,

schreef hij later, was dat het onbegrijpelijke begrijpelijk werd, het onvoorstelbare voorstelbaar.

De dienst was afgelopen en de journalisten baanden zich een weg naar hem toe. Gillon, Marianne en Martin probeerden ertussen te gaan staan. Een hardnekkige grijze kerel (grijs pak, grijs haar, grijs gezicht, grijze stem) drong door de menigte, duwde een opnameapparaatje in zijn richting en stelde de voor de hand liggende vragen. ‘Het spijt me,’ antwoordde hij. ‘Ik ben hier voor de herdenkingsdienst van mijn vriend. Het is ongepast om interviews te geven.’ ‘U begrijpt het niet,’ zei de grijze man verbaasd. ‘Ik ben van *The Daily Telegraph*. Ze hebben me speciaal hierheen gestuurd.’

‘Gillon, ik heb je hulp nodig,’ zei hij.

Gillon boog zich vanuit zijn immense hoogte over de reporter heen en zei streng, en met zijn bekaktste accent: *Fuck off.*

‘Zo kunt u niet tegen mij spreken,’ zei de man van de *Telegraph*. ‘Ik heb op een gerenommeerde kostschool gezeten.’

Daarna werd het bittere ernst. Toen hij in Moscow Road kwam, zwermden de journalisten daar rond als darren op zoek naar hun koningin, klommen fotografen op elkaars schouders en vormden ze wankele constructies waaruit flitslicht vlamde. Hij stond daar, uit het veld geslagen, met knipperende ogen, en wist even niet wat hij moest doen.

Er leek geen ontkomen aan. Er was geen mogelijkheid naar de auto te lopen die een paar honderd meter verderop in de straat geparkeerd stond, zonder gevolgd te worden door camera’s en microfoons en mannen die op allerlei soorten scholen hadden gezeten en er speciaal op uit waren gestuurd. Hij werd gered door zijn vriend Alan Yentob, de filmer en leidinggevende bij de BBC die hij acht jaar geleden voor het eerst had ontmoet toen Alan een *Arena*-documentaire maakte over een jonge schrijver die onlangs pas een goed ontvangen roman had gepubliceerd, *Middernachtskinderen*. Alan had een tweelingbroer, maar mensen zeiden vaak: ‘Salman is degene die eruitziet als je tweelingbroer.’ Ze waren het daar allebei niet mee eens, maar het beeld was hardnekkig. Vandaag was misschien niet de beste dag voor Alan om voor zijn niet-tweelingbroer te worden aangezien.

Alans BBC-auto reed voor bij de kerk. ‘Stap in,’ zei hij en toen reden

ze weg van de roepende journalisten. Ze cirkelden een tijdje door Notting Hill tot de menigte voor de kerk was opgelost en reden toen terug naar de Saab.

Hij stapte met Marianne in zijn auto en plotseling waren ze alleen en de stilte drukte zwaar op hen. Ze zetten de autoradio niet aan, omdat ze wisten dat het nieuws vol haat zou zijn. ‘Waar zullen we naartoe gaan?’ vroeg hij, al wisten ze beiden wat het antwoord was. Marianne had onlangs een klein souterrainappartement gehuurd in de zuidwesthoek van Lonsdale Square in Islington, niet ver van het huis aan St Peter’s Street, zogenaamd om te gebruiken als werkruimte, maar eigenlijk vanwege de oplopende spanning tussen hen. Heel weinig mensen wisten van het bestaan van het appartement. Het zou hun ruimte en tijd geven om de balans op te maken en beslissingen te nemen. Ze reden zwijgend naar Islington. Er viel schijnbaar niets te zeggen.

Marianne was een goede schrijfster en een mooie vrouw, maar hij had dingen ontdekt die hij niet leuk vond.

Toen ze bij hem was ingetrokken, had ze een bericht achtergelaten op het antwoordapparaat van zijn vriend Bill Buford, de hoofdredacteur van het tijdschrift *Granta*, om hem te vertellen dat ze een ander telefoonnummer had. ‘Je herkent het nieuwe nummer misschien,’ ging het bericht verder en vervolgens, na een stilte die Bill nogal onheilspellend vond: ‘Ik heb hem.’ Hij had haar ten huwelijk gevraagd in een zeer emotionele periode na de dood van zijn vader in november 1987 en het was niet erg lang goed gegaan tussen hen. Zijn beste vrienden, Bill Buford, Gillon Aitkin en diens Amerikaanse collega Andrew Wylie, de Guyaanse actrice en schrijfster Pauline Melville en zijn zuster Sameen, met wie hij een hechtere band had dan met wie ook, begonnen allemaal schoorvoetend te bekennen dat ze haar niet mochten, want dat doen vrienden natuurlijk als mensen uit elkaar gaan, en een deel ervan moest met een korreltje zout worden genomen. Maar zelf had hij haar op een paar leugens betrappt en dat had hem geschokt. Wat vond ze van hem? Ze leek vaak boos en kon soms over zijn schouder in de lucht kijken als ze tegen hem praatte, alsof ze het tegen een geest had. Hij had zich altijd aangetrokken gevoeld tot haar intelligentie en gevatheid en die waren er nog steeds, evenals de fysieke aantrekkings-

kracht, het golvende kastanjebruine haar en de brede Amerikaanse glimlach van haar volle lippen. Maar ze was voor hem een mysterie geworden en soms had hij het gevoel dat hij met een vreemde was getrouwd. Een vrouw met een masker.

Het was halverwege de middag en op deze dag leken hun privéproblemen irrelevant. Op deze dag marcheerden er mensenmassa's door de straten van Teheran met affiches van zijn gezicht waarvan de ogen waren uitgestoken, zodat hij eruitzag als een van de lijken in *The Birds*, met hun donkere, bloederige, door vogels leeggepikte oogkassen. Dat was het onderwerp vandaag: zijn niet erg 'funny' Valentine van die bebaarde mannen, die gesluisde vrouwen, en de fatale oude man die op sterven lag in zijn kamer en zijn laatste gooi naar een soort duistere, moordzuchtige roem deed. Nadat hij aan de macht was gekomen, had de imam veel van de mensen die hem daar hadden gebracht, en alle anderen aan wie hij een hekel had, laten vermoorden. Vakbondsleden, feministen, socialisten, communisten, homoseksuelen, hoeren, en ook zijn eigen voormalige naaste medewerkers. In *De duivelsverzen* stond een portret van een imam als hij, een imam die tot een monster was uitgegroeid en met zijn reuzenmond zijn eigen revolutie opat. De echte imam had zijn land in een zinloze oorlog met zijn buurland gestort, en voordat de oude man daar een eind aan maakte, was er een hele generatie jonge mensen gesneuveld, honderdduizenden van de jongeren in zijn land. Hij had gezegd dat vrede met Irak aanvaardden gelijkstond aan gif slikken, maar hij had het geslikt. Daarna klaagden de doden de imam aan en werd zijn revolutie impopulair. Hij had een manier nodig om gelovigen op de been te brengen en vond die in de vorm van een boek en zijn schrijver. Het boek was het werk van de duivel en de schrijver was de duivel en dat verschaftte hem de vijand die hij nodig had. Deze schrijver die zich verstopte in een souterrainflat in Islington met de vrouw van wie hij vervreemd was. Dat was de duivel die de stervende imam nodig had.

Nu de schooldag voorbij was, moest hij Zafar zien. Hij belde Pauline Melville en vroeg haar om Marianne gezelschap te houden terwijl hij zijn bezoek aflegde. Pauline was zijn buurvrouw geweest in Highbury Hill, begin jaren tachtig, een stralende, flamboyant gebarende, hartelij-

ke actrice van gemengd bloed, altijd vol verhalen over Guyana, waar een van haar Melville-voorouders Evelyn Waugh had ontmoet en rondgeleid en waarschijnlijk model had gestaan voor Meneer Todd, de oude dwaas die Tony Last in het regenwoud gevangennam en hem dwong voortdurend Dickens voor te lezen in *A Handful of Dust*; en over hoe ze haar man, Angus, uit het Vreemdelingenlegioen had gered door bij de poort van het fort te gaan staan schreeuwen tot ze hem vrijlieten; en over hoe ze de moeder van Adrian Edmondson had gespeeld in de populaire tv-serie *The Young Ones*. Ze was ook stand-up comedian en had een mannelijk personage bedacht dat ‘zo gevaarlijk en angstaanjagend werd dat ik hem niet meer kon spelen’. Ze schreef verschillende van haar Guyana-verhalen op en liet hem die lezen. Ze waren heel erg goed, en toen ze werden gepubliceerd in haar eerste boek, *Shape-Shifter*, werden ze alom geprezen. Ze was stoer, slim en loyaal en hij vertrouwde haar volledig. Ze kwam onmiddellijk, zonder vragen te stellen, hoewel het haar verjaardag was en ondanks haar bedenkingen tegen Marianne. Hij was opgelucht toen hij Marianne achterliet in het souterrain aan Lonsdale Square en alleen terugreed naar Burma Road. De prachtige zonnige dag, die met zijn verbijsterende winterse helderheid het allesbehalve prachtige nieuws leek af te keuren, was voorbij. Londen in februari was donker tegen de tijd dat de kinderen uit school kwamen. Toen hij bij het huis van Clarissa en Zafar aankwam, was de politie er al. ‘Daar bent u,’ zei een agent. ‘We vroegen ons al af waar u naartoe was gegaan.’

‘Wat is er aan de hand, pap?’ Zijn zoon had een uitdrukking op zijn gezicht die nooit op het gezicht van een negenjarige jongen zou mogen verschijnen. ‘Ik heb hem verteld dat er goed voor je gezorgd zal worden tot het allemaal is overgewaaid, en dat het allemaal goedkomt,’ zei Clarissa opgewekt. En daarna omhelsde ze Salman zoals ze hem al vijf jaar, sinds het einde van hun huwelijk, niet meer had omhelsd. Ze was de eerste vrouw van wie hij ooit had gehouden. Hij had haar ontmoet op 26 december 1969, vijf dagen voor het eind van de jaren zestig, toen hij tweeëntwintig was en zij eenentwintig. Clarissa Mary Luard. Ze had lange benen en groene ogen en die dag droeg ze een Afghaanse hippiejas en een band om haar rossige krullen, en hing er iets stralends om

haar heen dat elk hart verlichtte. Ze had vrienden in de wereld van de popmuziek die haar Happily noemden (hoewel die naam gelukkig ten onder ging met het artistiekerige decennium waarin hij was uitgebreed), een moeder die te veel dronk en een vader die met shellshock terugkwam uit de oorlog waarin hij verkenningsvlieger was geweest en van een gebouw sprong toen ze vijftien was. Ze had een beagle, Bauble, die op haar bed plaste.

Er zat veel weggestopt onder haar vrolijkheid; ze wilde niet dat mensen de schaduwen in haar zagen, en wanneer de melancholie toesloeg, ging ze naar haar kamer en deed de deur dicht. Misschien voelde ze dan de droefheid van haar vader in zich en was ze bang dat die haar van een gebouw zou lanceren, net als hem indertijd, dus sloot ze zich af tot het over was. Ze had dezelfde naam als de tragische heldin van Samuel Richardson en had ook nog een paar jaar op Harlow Technical College gezeten. Clarissa van Harlow, een vreemde echo van Clarissa Harlowe, nog een zelfmoord in haar nabijheid, alleen deze keer een literaire; nog een echo om bang voor te zijn en uit te wissen met de straling van haar glimlach. Haar moeder, Lavinia Luard, had ook een gênante bijnaam, Lavvy-Loo [Plee-wc, *vert.*]. Ze roerde familietragedies door een glas gin en liet ze erin oplossen zodat ze het vrolijke weeuwte kon spelen met mannen die misbruik van haar maakten. Eerst was er een getrouwde voormalig officier van de Guards, kolonel Ken Sweeting, die van het Isle of Man kwam om haar het hof te maken, maar nooit bij zijn vrouw wegging, en dat ook nooit van plan was geweest. Later, toen ze emigreerde naar het dorp Mijas in Andalusië, stond een reeks Europese klaplopers klaar om op haar zak te teren en te veel van haar geld uit te geven. Lavinia had zich hevig verzet tegen het besluit van haar dochter om eerst samen te gaan wonen en vervolgens te trouwen met een langharige Indiase schrijver van onduidelijke komaf die niet veel geld leek te hebben. Ze was bevriend met de familie Leworthy uit Westersham in Kent en het was de bedoeling dat hun zoon Richard, een bleke, magere accountant met Warholachtig witblond haar, met haar prachtige dochter zou trouwen. Clarissa had een poos iets met Richard, maar begon in het geheim ook met de langharige Indiase schrijver op te trekken, en het kostte haar twee jaar om tussen hen te kiezen, maar op een